

De trek van de Kraanvogel (*Grus grus* L.) in de herfst van 1976 en 1977 over Nederland ten noorden van de Waal

Henk Wessels

Vliegende Kraanvogels.

Foto: Ijsbrand Brouwers.

1. Inleiding

Zoals zo veel trekvogels begeven ook de Kraanvogels zich elke herfst op weg naar hun overwinteringsgebieden om in het voorjaar weer terug te keren naar hun broedgebied. Omdat er over de jaarlijks terugkerende kraanvogeltrek vrij weinig gegevens verzameld werden, leek het goed een begin te maken met het regelmatig verzamelen van trekwaarnemingen. Ik denk hierbij aan het aantonen van belangrijke pleisterplaatsen en vliegroutes, die van essentieel belang kunnen zijn voor het voortbestaan van de soort. Ook avifaunistisch gezien lijkt het waardevol met regelmaat de gegevens te vergaren, te coördineren en te publiceren. In de vijftiger jaren werd er door anderen al een begin gemaakt met onderzoek naar het verloop van de kraanvogeltrek in Nederland en het eventueel voorkomen van pleisterplaatsen hier te lande (Braaksma 1957).

Onlangs verscheen er een verslag over de Kraanvogels in de provincie Limburg uit de herfst van 1976 (Vergoossen 1977).

2. Enige algemene opmerkingen over de biologie en de status van de Kraanvogel in Europa.

De Kraanvogel is een vogel uit het Palearctisch gebied dat de koude, gematigde en subtropische gebieden van de noordelijke helft van de Oude Wereld omvat.

Het broedgebied omvat Finland, Zweden, Oost- en Midden-Noorwegen, Midden- en Noord-Rusland tot 65° NB, Noord-Polen en Noord-Duitsland. Geïsoleerde broedplaatsen (waarde Kraanvogel ten dele onregelmatige broedvogel is) treffen we aan in de Balkanlanden (onder andere ten noorden van Belgrado, Evros Delta, Donau Delta), Zuid-Rusland en Turkije (Glutz von Blotzheim 1973).

Verder zijn er nog een aantal streken waar hij in vroeger tijden heeft gebroed, zoals in Engeland, Hongarije en Spanje.

Het overwinteringsgebied ligt voornamelijk in de subtropische gebieden van Zuid-Azië en noordelijk en oostelijk Afrika (fig. 1). In Nederland vindt de herfsttrek plaats van half september tot in november. De terugtrek loopt in het voorjaar van eind februari tot in de maand april. De voorjaarstrek is meestal minder massaal dan de najaarstrek, daar deze mogelijk wat oostelijker verloopt.

De Kraanvogel trekt in ons land in vrij kleine aantallen door (CNA 1970). Dat wil zeggen dat er maximaal 5000 vogels op één dag over Nederland trekken. In de herfst en in het

Elk jaar kan het trekverloop van de Kraanvogels verschillend zijn.

Foto: IJsbrand Brouwers.

voorjaar trekken er ongeveer zo'n 20.000-30.000 exemplaren over Midden-Europa (Keil 1970).

3. Opzet onderzoek.

3.1. Waarnemers

Temeer daar de Kraanvogel door geluid en formaat nogal opvallend is, was het mogelijk de bevolking bij het onderzoek in te schakelen. Door middel van oproepen in bladen, artikels in kranten en met medewerking van de Regionale Omroep Noord en Oost (RONO) was een groot gedeelte van de bevolking te stimuleren hun waarnemingen door te geven. Vooral vanuit de Gelderse Achterhoek reageerden velen. Zo'n tweehonderd meldingen kwamen alleen al uit die streek binnen. Bij de verwerking van de gegevens heb ik geprobeerd de dubbeltellingen per deelgebied zoveel mogelijk uit te schakelen. Toch zullen er best dubbeltellingen opgetreden zijn die niet te onderkennen waren. Ook zullen de totalen niet weer kunnen geven wat het werkelijke aantal doortrekkende Kraanvogels was. Daar uiteraard lang niet alles van het trekverloop is geregistreerd.

3.2. Het onderzoeksgebied.

Uit de titel van dit artikel blijkt dat de waarnemingen die hier verwerkt zijn, komen uit Nederlands gebied, gelegen ten noorden van de Waal (fig. 2). Ten zuiden van deze lijn worden, vooral in de provincie Limburg, ook gegevens verzameld (zie inleiding).

De waarnemingen uit het gebied ten noorden van de Waal zijn per deelgebied samengevat. Het betreft de volgende gebieden (fig. 2):

- gemeente Winterswijk.
- gemeente Aalten.
- Zuidoost-Twente.
- overig Gelderland.
- overig Overijssel.
- overig Nederland, benoorden de Waal.

4. Resultaten.

4.1. Algemeen verloop 1976.

Terwijl in Noord-Europa een hoge drukgebied in omvang toeneemt, waardoor de temperaturen tot 5 à 10 graden Celcius onder nul gaan dalen, worden op de middag van de 21e oktober bij Winterswijk de eerste Kraanvogels gemeld. Het is een troep van 36 ex., die net binnen de landsgrens op een aardappelakker neerstrijken. Deze groep blijft een dag en wordt op 23 oktober aangevuld, hetgeen de totale groep op 157 ex. brengt. Op die zelfde 21 oktober komen er twee meldingen binnen vanuit het noordelijker gelegen Haaksbergerveen, waar twee groepen van 15 en 40 ex. in zuidwestelijke richting overvliegen. Op 24 oktober nemen de aantallen over het gehele onderzoeksgebied plotseling toe. Totaal worden er 588 ex. geteld.

De resterende dagen van oktober met uitzondering van de 27e (misschien was mist, wind en later regen op die dag er de oorzaak van dat er geen waarnemingen gedaan werden?) zijn op alle dagen kleine groepjes trekkende Kraanvogels waargenomen.

De eerste dagen van november wordt er vrijwel geen trek waargenomen van Kraanvogels. Pas op 6 november leeft de trek weer op en komen er vanuit de gebieden Winterswijk en Aalten waarnemingen binnen. Totaal worden 824 ex. in zes groepen geteld.

De avond van de zesde november en ook overdag op de zevende november trekken er honderden over de stad Arnhem en over Wageningen. Rond middernacht op 13 november vliegt er een 'behoorlijk' aantal luid roepend over Kraggenburg in de Noordoostpolder.

Ondertussen bepaalt een frontensysteem het weerbeeld in Noord-Europa. Dit gaat gepaard met veel sombere dagen waar mist en motregen elkaar afwisselen. Net voor het

weekend van de dertiende november draait de wind die al een tijd vanuit het zuiden waai- de over noord naar het noordoosten. In het noordwesten van West-Duitsland waar mo- gelijk vele Kraanvogels gepleisterd hebben bleef het slechte weer stand houden en nam de mist toe.

De oostelijke wind samen met de weersver- slechtering in Duitsland is waarschijnlijk één van de oorzaken geweest dat half november een enorme doortrek van Kraanvogels te zien gaf.

Alleen al op 14 november werden er in het hele onderzoeksgebied 6014 Kraanvogels ge- teld. Over Winterswijk trokken 1903 ex., over Aalten 1356 ex., over Zuidoost-Twente 1137 ex., over overig Gelderland 899 ex., over ove- rig Overijssel 229 ex. en over de rest van Ne- derland benoorden de Waal 490 ex.

De omvang van de groepen bleek die dag soms enorm te zijn. Er werd zelfs door ver- schillende mensen een groep waargenomen van ongeveer vijfhonderd Kraanvogels!

De waarnemingen beperkten zich dat be- wuste weekend zoals hierboven blijkt niet meer voornamelijk tot de gebieden Zuidoost- Twente, Winterswijk en Aalten waar tot nu toe het grootste deel van de waarnemingen vandaan was gekomen. Berichten kwamen vanuit Nijkerk, Oostelijk Flevoland, Arnhem, Groesbeek, Otterlo, Loenen op de Veluwe en uit Ommen. Na dit ondertussen wel be- roemd geworden weekend namen de aan- tallen af. Wel werden er op elke dag van de derde week van november nog Kraanvogels waargenomen.

Een late waarneming komt binnen op 24 de- cember van dat jaar wanneer er vijf Kraan-

vogels trekkend in zuidwestelijke richting bij de Houtribsluizen in de Flevopolder worden gezien.

4.2. Algemeen verloop 1977.

Dat het trekverloop ieder jaar heel verschil- lend kan zijn, bewees de herfst van 1977. Wanneer op 21 oktober de herfst volgens de kalender begint bevindt ook Nederland zich onder een hoge drukgebied dat zich uitstrekt van Spanje via de Britse eilanden naar Scan- dinavië. Aan de oostkant van genoemd druk- systeem staat over West-Europa een over- wegend noordoostelijke stroming van voch- tige lucht met veel bewolking en mist in de nacht en ochtenduren. Op 23 september wan- neer het weerbeeld het zelfde is en de mist zich op vele plaatsen handhaaft en de wind naar het zuidoosten draait komt de eerste Kraanvogel melding binnen van die herfst. In de ochtend een tiental erg hoog overvliegend over Aalten. In de zelfde plaats ook in de middag weer een groep. Nu 30 ex. Het weer- beeld krijgt ondertussen in Europa een meer herfstachtig karakter met veel regen en aan- wakkerende wind. Op 3 oktober worden er weer boven Aalten Kraanvogels gezien. Het betreft een groep van 30 ex. die van oost naar west vliegen. Ook bij Winterswijk wor- den die dag tegen de avond 12 Kraanvogels gezien.

Het blijft verder rustig met de trek in oktober. Op 16 oktober wordt er rond middernacht een waarneming gedaan van een volgens de geluiden te oordelen een vrij grote groep bij Winterswijk. De waarnemer constateert door het geplep dat tussen de bekende roep van de Kraanvogel klinkt, dat er vrij veel jonge

Kraanvogels op de slaappleats, eiland Rügen, oktober 1975.

Foto: Günter Tiede.

vogels tussen vliegen. Aan deze trekwaarneming ging een periode van steeds toenemende mist vooraf in Duitsland. Terwijl de temperaturen wat dalen en de wind naar het oosten gaat draaien breidt de mist zich ook uit over Nederland. Na enkele dagen neemt de mist weer af om rond 27 oktober weer toe te nemen. Op 29 oktober komt er een waarneming binnen van Kraanvogels uit Beltrum. In november komen er nog maar enkele waarnemingen binnen. Terwijl het een dag met veel wind, regen en soms ook sneeuw is worden er op 22 november 16 Kraanvogels trekkend gezien bij Neede. Een aardige melding omdat die zo westelijk in Nederland werd gedaan is die van 5 Kraanvogels die op 28 november eerst in Katwijk worden waargenomen en een kwartier later in Scheveningen. De Kraanvogels vlogen in een enkele linie op circa 40 m boven de Noordzee! Op 29 november wordt de laatste kraanvogeltrek uit het onderzoeksgebied dat jaar gemeld. Een vijftigtal wordt er gezien bij Haaksbergen. Als de balans opgemaakt wordt blijkt dat er in de herfst van 1977 153 Kraanvogels zijn gemeld. Het aantal zal echter groter zijn, daar in dit getal niet de groepen verwerkt zijn die in de avond en nacht overtrokken en daardoor alleen maar vastgesteld zijn en niet geteld.

4.3. Verloop herfst 1976 en 1977.

De doortrek aantallen in de verschillende deelgebieden vertoonden in principe een zelfde patroon (fig. 3 a, b, c, d). Aangezien de totalen uit de deelgebieden 'overig Overijssel' en 'overig Nederland' minimaal zijn heb ik volstaan met alleen de deelgebieden gemeente Winterswijk, gemeente Aalten, Zuidoost Twente en 'overig Gelderland' in grafiek te zetten. Bij het bekijken er van valt direct op dat de

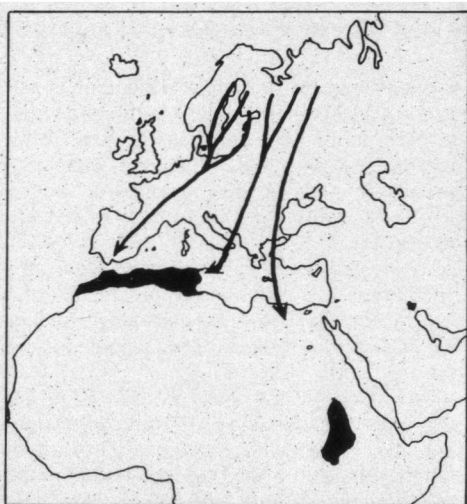

Fig. 1. Trekbanen met de overwinteringsgebieden van de Kraanvogel (Libbert 1936).

aanvang van de trek bij alle genoemde gebieden in de derde week van oktober valt. Alleen in de gebieden Winterswijk en Aalten treedt er begin november een piekje op. Pas rond half november en met name op de 14e is er een hoge piek te zien; weer in alle genoemde gebieden.

Zoals het kaartje (fig. 1) laat zien lopen de trekwegen van de Kraanvogel over het oosten en zuidoosten van ons land. Twente, de Gelderse Achterhoek en bezuiden de Waal ook Noord-Brabant en Limburg zijn de gebieden waar eigenlijk elke herfst wel trekkende Kraanvogels worden gezien. Dit verklaart dan ook de vrij hoge aantallen uit de deelgebieden Winterswijk, Aalten en Zuidoost-Twente. Volledigheidshalve moet wel vermeld worden dat het aantal waarnemingen uit laatstgenoemde gebieden in verhouding tot de andere deelgebieden vrij hoog lag.

Kraanvogels, Strabrecht, 7 maart 1976.

Foto: J. Jaspers.

Kraanvogels, Lierop, 7 maart 1976.

Foto: Peter Otten.

In fig. 4 is het herfsttrek-verloop van de Kraanvogel in 1976 en 1977 over het hele onderzoeksgebied samengevat. Hierbij komt meteen tot uiting om welk enorm aantal doortrekkers het die herfst ging. Een totaal van 9287 Kraanvogels is zeker ten opzichte van het aantal dat in de herfst van 1977 werd gezien, namelijk 153 ex., erg hoog.

4.4. Trekrichting.

Bij de meeste binnengekomen waarnemingen werd de vliegrichting opgegeven. Deze zijn per deelgebied in een grafiek verwerkt (fig. 5 a, b, c, d). Zoals de meeste trekvogels heeft ook de Kraanvogel een voorkeurstrekrichting. De zuidwestelijke vliegrichting komt hierbij erg duidelijk naar voren. Alleen bij de waarnemingen van meer het land in was de vliegrichting meer westelijk (fig. 5 d). Verder onderzoek zal uit kunnen wijzen of dat regel is. Mogelijk betreft het hier toeval daar het aantal waarnemingen waar deze gedachte op gebaseerd is niet erg groot is ($n = 998$) en het maar vijf groepen Kraanvogels betreft die dat getal vormen.

Zoals te verwachten is zal er bij een bepaalde windrichting een bepaalde trekrichting zijn. Ook wat dat betreft lijkt het me nu te vroeg om met de verzamelde gegevens conclusies te suggereren of te trekken.

5. Bespreking verwerkte gegevens.

Dat de herfst van 1976 niet alleen in ons land een sterke kraanvogeltrek te zien gaf blijkt wel uit berichten die ik uit Duitsland ontving. Zo werd er bij Hildesheim en omgeving (ligging ter hoogte van Twente) massale trek van Kraanvogels waargenomen. Maar liefst 114 trekdagen met een totaal van 7620 Kraan-

vogels. De trek aldaar begon ongeveer een week eerder dan in Nederland werd waargenomen. In de derde week van oktober volgde er net als bij ons een top. Ook de pieken van de eerste week van november en in het weekend van 14 november werden in Duitsland opgemerkt (Becker 1977). Uit het verslag over het Nederlands gebied blijkt dat er bijna iedere keer een toename in de aantallen was te zien wanneer er in noordelijker streken

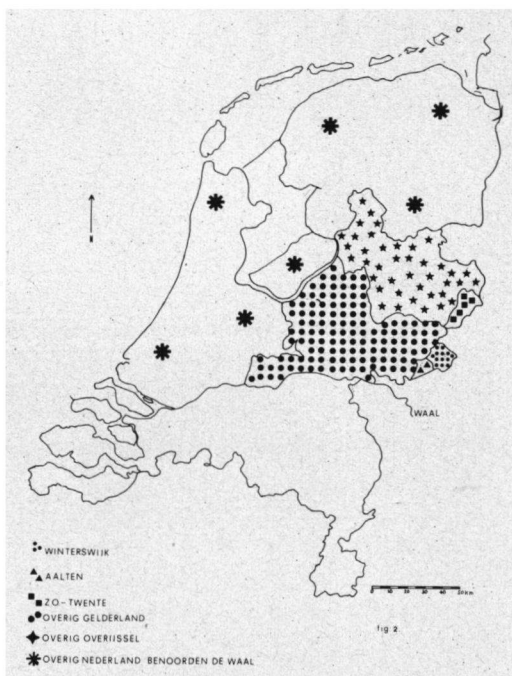
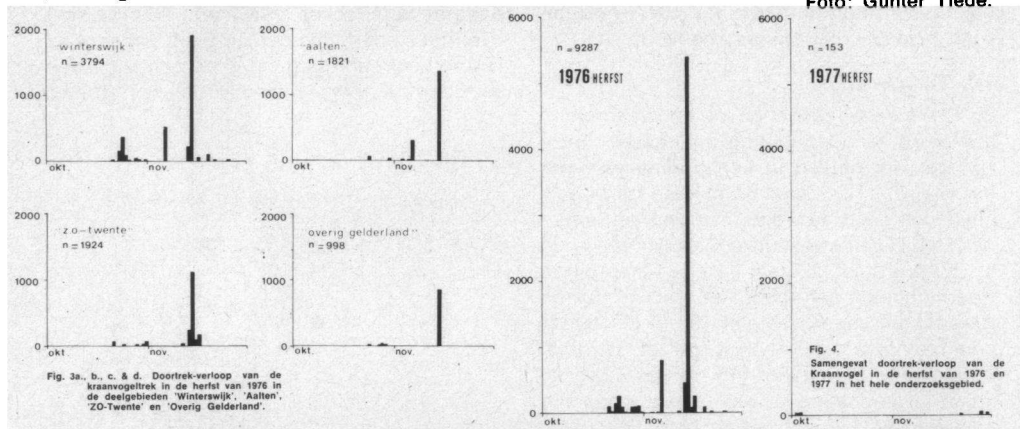

Fig. 2. Het onderzochte gebied met de verschillende deelgebieden.

Kraanvogels 'verduisteren' de hemel op het eiland Rügen in de Oostzee, oktober 1977.

Foto: Günter Tiede.

Overvliegende Kraanvogels, Coswig, Bez. Halle, DDR, november 1974.

Foto: Günter Tiede.

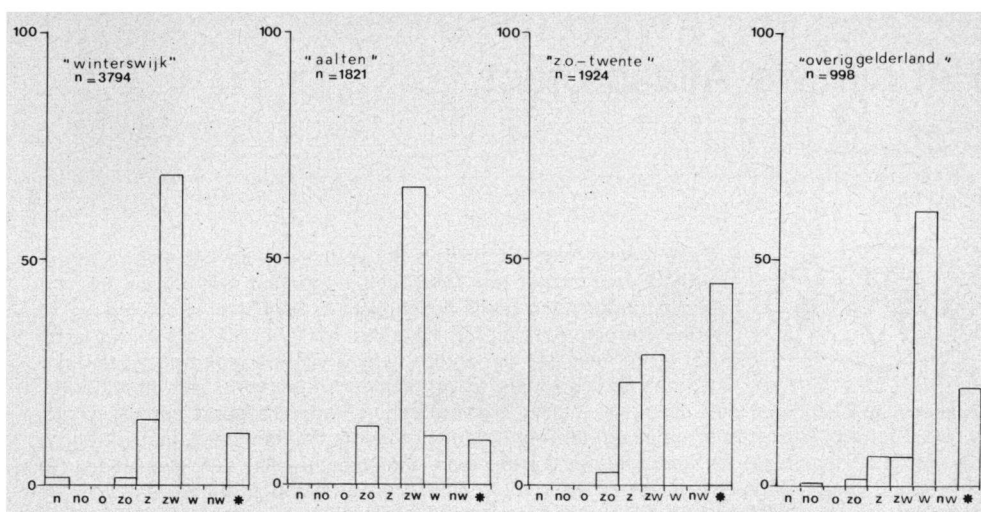

Fig. 5a, b, c, d. Voorkeursvliegrichtingen van de Kraanvogel in de herfst van 1976 in de designgebieden 'Winterswijk', 'Aalten', 'ZO-Twente' en 'Overijssel'.

mist, koude, kortom slecht weer optrad. Vooral het draaien van de wind naar meer oostelijke richtingen zal er oorzaak van geweest zijn dat er plotseling zulke massale trek in Nederland optrad. De periode van slecht weer in Noord-Duitsland kan er voor gezorgd hebben dat de kranen korter dan normaal gepleisterd hebben waardoor de aantallen doortrekkende Kraanvogels zo groot waren.

Opgemerkt dient te worden dat het aantal dat op 14 november 1976 over het onderzoeksgebied trok 6014 exemplaren betreft terwijl het CNA meldt een doortrek van maximaal 5000 Kraanvogels per dag.

• Henk Wessels Vogelwerkgroep Winterswijk, Orion 12, 7122 XG Aalten, 05437-4437.

LITTERATUUR

- Becker, P. (1977): Zum Kranich-Durchzug bei Hildesheim. Gestencild verslag, 3 pag.
 Braaksma, S. (1957): Pleisterplaatsen van Kraanvogels, *Grus grus* L., in Nederland. Rivon-mededeling nr. 17 Ardea 46 (3/4): 143-168.
 Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1970): Avifauna van Nederland. Brill, Leiden.
 Glutz von Blotzheim, U. N., K. M. Bauer & E. Bezzel (1973): Handbuch der Vögel Mitteleuropas Band: 5. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
 Kell, W. (1970): Untersuchungen über den Zug des Kranichs von Herbst 1966 bis Frühjahr 1970. *Emberiza* 2: 49-60.
 Libbert, W. (1936): Der Zug der Kranich. *Journal für Ornithologie* 84: 293.
 Vergoossen, W. (1977): Kraanvogels in 1976. *Natuurhistorisch Maandblad* 9: 143-149.

Kraanvogelonderzoek

Ook deze herfst zouden ondergetekenden weer graag gegevens ontvangen over de kraanvogeltrek. Graag doorgeven: alle waarnemingen met data, tijdstip, aantal, vlieghoogte, vliegrichting en vluchtvorm. Verder graag zo exact mogelijk vermelden de waarnemingsplaats en alle bijzonderheden, zoals gedrag, pleisteren e.d. De verkregen gegevens zullen wederom verwerkt worden in een

Nawoord

Zoals al eerder opgemerkt wil ik erg voorzichtig zijn met het verbinden van conclusies aan de gedane waarnemingen. Alhoewel er gewerkt kan worden met behoorlijke aantallen wil ik er toch rekening mee houden dat al was de herfst van 1976 een topjaar voor de kraanvogeltrek, het toch maar waarnemingen betreft uit een korte periode.

Studie over dit onderwerp in de nabije toekomst lijkt me dan ook zeer zinvol.

Rest mij nog een ieder die zijn of haar waarneming instuurde hartelijk te danken. Zonder de medewerking van al deze mensen was het mij onmogelijk geweest dit verslag samen te stellen. Hopelijk is er voor de continuering van het onderzoek de komende jaren wederom te rekenen op een groot aantal waarnemers.

artikel dat te zijner tijd in 'Het Vogeljaar' zal worden gepubliceerd en waarbij de situatie over het gehele land besproken zal worden.

Waarnemingen, gedaan te noorden van de Waal, kunnen gezonden worden aan: Henk Wessels, VWG Winterswijk, Orion 12, 7122 XG Aalten, tel. 05437-4437.

Waarnemingen, gedaan ten zuiden van de Waal, kunnen gezonden worden naar: de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap, p/a Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht, tel. 043-13671.